

ПАЛІТЫКА-ПРАВАВЫ РЭЖЫМ НА ТЭРЫТОРЫІ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУС У МІЖВАЕННАЙ ПОЛЬШЧЫ

А. П. ДзМтрук

Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт

У дадзенай працы аналізуецца комплекс распараджэння «генеральнага камісара усходніх зямель» (заходнебеларускіх), але толькі тых, яшчэ датычаць галоўнай мэты яго дзейнасці - аргаўзацыі і правядзення выбараў у самакіраванне на акупаванай польскімі войскамі тэрыторыі ў 1919 г. Але, каб вызначыць асаблівасці палітыка-прававога рэжыму на заходнебеларускіх тэрыторыях, прапануем параўнаць іх з аналагічнымі заканадаўчымі актамі, выдзенымі для тэрыторыі цэнтральнай Польшчы.

Юрыдычнай асновай сельскага самашравання на тэрыторыі цэнтральнай Польшчы [1; 2; 3] і Заходняй Беларусі [4; 5; 6] сталі розныя нарматыўна-прававыя акты. Аднолькавым было тое, што гмішныя рады афіцыйна складалі першую ступень тэрытарыяльнага самашравання. Гміша складалася з вёсак, засценкаў, мястэчак, якія налічвалі менш, чым 2000 жыхароў і фальваркаў. Іх стварэннем, змянай меж займалася Мінстэрства ўнутраных спраў.

Але гміннае самашраванне на тэрыторыі Заходняй Беларусі складалася з радных і членаў гмішнага праўлення, што адрознівала яе ад структуры гмішнай улады ў цэнтральнай Польшчы, дзе адсутнічала гміснае праўленне, а сама гмінная рада складалася з вайта і 12 членаў. Склад гмішнай рады на заходнебеларускіх землях меў выключнае, стратэгічнае значэнне для польскіх улад, бо на яе ускладаўся не толькі выбар выканаўчага органа - праўлення гмішы і прыняцце пастанавленняў і зацвярджэнне рашэнняў праўлення, але, што яшчэ больш важна (па закону, прынятаму ў 1922 г.) - выбары наступнай ступені органаў самакіравання - членаў павятовага сеймша. Гэта тлумачыць істотныя адрозненні ў спосабе фарміравання гмішнага самашравання на заходнебеларускіх тэрыторыях.

Калі ў цэнтральнай Польшчы радныя вышэйшыя гмінныя сходаў, якія складаліся з усіх без выключэння членаў гмішы, яшчэ дасягнулі 21-гадовага узросту патаемным галасаваннем большасцю галасоў [1; 2], то ў Заходняй Беларусі была уведзена двухступенчатая і прапарцыянальная сістэма.

Па распараджэнш ад 26 верасня 1919 г. было вызначана, што удзельшш гмшнага сходу абіраліся на сходзе грамады. Апошні складауся з уіх пауналетніх членау грамады незалежна ад пола. Для яго прывамоцнасьц было дастаткова рашэнне адной чацвёртай членау [5]. Вясковая грамада па свайму складу і функцыям амаль поўнасьцю дубліравала гмінныя органы (члены грамады - гэта тыя ж члены дадзенай гмшы, яшы пражываюць у межах асобнай грамады) і была неабходна для польсьшх улад тольш для ажыццяўлення выбарау першай ступені самакіравання. Грамада фармальна юрыдычна не з'яўлялася органам самашравання. Ташм чынам, выбары сталі двухступенчатым.

Акрамя гэтага, выбары гмшных радных ажыццяўляліся роўным, патаемным, але прапарцыянальным галасаваннем. Яго галоўным прызначэннем стала гарантаванне, наколькі магчыма, меншасцям адпаведнай рэпрэзентацыі у прадстаўнічых органах. Пры гэтай мстэме было некалькі нюансау. Па-першае, перад галасаваннем трэба было дакладна акрэсьліць уласныя сілы, бо, з аднаго боку, калі групы насельніцтва, яшы пераважаюць колькасна, будуць галасаваць за адзшага кандыдата, то ён, атрымаўшы неабходную колькасць галасоу, пройдзе, але астатнія галасы будуць мёртвыя, непатрэбныя і шшм неўлічаныя. Па-другое, неабходна было дакладна усё арганізаваць. Трэба было не тольш акрэсьліць колькасць кандыдатау, але і вызначыць, хто за каго будзе галасаваць, каб адпаведныя людзі увайшлі у прадстаўнічыя органы. Для груп, яшы колькасна пераважалі гэтшы тэхшчна-аргашзацыйныя справы было больш цяжка ажыццяўць, чым групам меншасцей, яшы пры умове кансалідаванага галасавання за пэўную асобу атрымавалі амаль гарантаваную магчымасць правесці свайго прадстаўнша. Такім чынам, прапарцыянальная мстэма пры дакладным веданні грамадскага (этшчна-рэлігійнага) складу насельніцтва дазваляла прагназаваць вышш выбарау, часткова маніпуляваць імі. Для гэтага, па-першае, вельмі важна было падлічыць, колькі налічвае фаварызаваная група насельніцтва і згодна з гэтай дадзенымі вылічыць колькасць мандатау такім чынам, каб забяспечыць неабходную колькасць прадстаўнікоў ад пажаданай меншасці, па-другое, як размеркаваць выбарчыя участкі, каб забяспечыць такі мандат.

Згодна з распараджэннем ад 26 верасня 1919 г. колькасць членау гмшнага выбарчага сходу, яш абірау у раду 1/10 частку са свайго складу, вызначау стараста. Ён жа падзяляу тэрыторыю гмшы на выбарчыя участш, меу права змяняць межы грамады. Непасрэдна ажыццяўляу выбары прызначаны старастай гмшны выбарчы камітэт, яш фармальна акрэслівау колькасць мандатау на дадзёную акругу [5]. Акрамя гэтага, распараджэнне надавала старастам

права разглядаць скары на парушэнні закону ў час выбараў па першай інстанцыі [4].

Зусім наадварот было на тэрыторыі цэнтральнай Польшчы. Згодна з арт. 3 выбарчай ардынацыі ад 28 лістапада 1918 г. для правядзення выбараў стваралася гмішная выбарчая камісія на чале з міравым суддзёй («суддзёй пакою») той акругі, дзе праходзілі выбары. Суддзя фарміраваў з выбаршчыкаў дадзенай гміны камісію ў складзе 4 чалавек, прызначаючы аднаго з іх старшынёю [2]. Ташмчынам забяспечвалася яе незалежнасць ад адміністрацыі

Асаблівацю заходнебеларускіх зямель стала наяўнасць гмішнага праўлення. Яно складалася з войта, яго намесніка і аднаго лаўшніка, якіх выбрала гмінная рада на 3 гады [5]. Гмішная рада разумелася як орган распарадчы, праўленне - як выканаўчы ў адносінах да рады. Цікава, што вайт і яго намеснік маглі быць абраны з жыхароў шрых гмін (сельскіх ці гарадскіх) пры умове, што маюць пасіўнае выбарчае права, умеюць чытаць і пісаць па-польску. Гэта вельмі важнае рашэнне ва умовах Заходняй Беларусі бо не ва ўсіх сельскіх грамадах і гмінах можна было знайсці такога чалавека.

Працэдура іх абрання таксама давала магчымасць злоўжыванняў, бо згодна з выбарчымі статутамі, выдадзеным генеральным камісарам «ўсходскіх земляў», выбаршчык, які быў нешчыменны, меў права звяртацца да старшыні ці раднага, каб той натсаў на картцы для галасавання тое імя, якое ён назаве, пры гэтым старшыня павінен быў захоўваць таямніцу [6]. Згодна з выканаўчымі інструкцыямі да дэкрэта аб стварэнні гмінных рад ад 5 снежня 1918 г. для цэнтральнай Польшчы ў арт. 10 для нешчыменных пры выбарах гмішнага войта былі прадугледжаны каляровыя карткі для галасавання: белая азначала галасаванне *за* кандыдата, іншы колер - *супраць* [2].

Акрамя гэтага, выбары гмішнага праўлення павінны былі быць зацверджаны нагляднай уладай першай інстанцыі. Калі стараста адмаўляўся зацвердзіць гэтыя выбары, то прызначаліся новыя. Калі і новыя кандыдаты яму не падабаліся, то наглядная ўлада (у асабе старасты) сама прызначала вайта і яго намесніка. [5]. У той жа час у цэнтральнай Польшчы вайт абіраўся толькі з жыхароў дадзенай гміны, а пры адмове старасты двойчы зацвярджаць выбранага гмішным сходам вайта прадугледжваліся трэцяя выбары, якія ўжо прызначаў ваявода, і два кандыдаты, якія атрымлівалі найбольшую колькасць галасоў, прадстаўляліся павятоваму народнаму камісару да зацвярджэння на пасаду вайта і яго намесніка [2].

Ташмчынам, як у цэнтральным рэгіёне, так і на заходнебеларускіх землях знешне структура сельскага самашравання была амаль аднолькавая. Юрыдычна першую ступень тэрытарыяльнага

самашравання складалі гмшныя рады на чале з войтам, але наяунасьць гмшнага праўлення адрозшвала заходнебеларускія землі істотная розніца назіралася ў спосабах фарміравання гмінных і гарадскіх рад, іх складзе, у спосабах вылучэння і зацвярджэння службовых асоб - войтаў, солтысаў.

Канструкцыя выбарчай істэмы была накіравана на тое, каб забяспечыць польскай нацыянальнай меншасці на заходнебеларускіх землях прадстаўніцтва ў органах сельскага самакіравання і амаль гарантаную магчымасць іх узначальваць. Агульная палітычная адміністрацыя ў асобе старастаў атрымлівала магчымасць аказваць велізарны уплыў на выбарчы працэс. Старастам надалі права прызначаць дату выбараў, членаў выбарчых камісій; падзяляць тэрыторыю на выбарчыя участкі; змяняць межы некаторых грамад (вёсак, гарадскіх паселішчаў, невялікіх маёнткаў), што пры выкарыстанні прапарцыянальнай выбарчай сістэмы мела велізарнае практычнае значэнне; права не толькі зацвярджаць войта, але дакладней будзе сказаць прызначаць яго; разглядаць скары на парушэнні выбарчага заканадаўства. У яго руках былі канцэнтраваны функцыі не толькі распарадчыя, але і выканаўчыя, і кантралюючыя. Фактычна распараджэннямі генеральнага камфара на заходнебеларускіх землях былі уведзены іншы правы рэжым, які дазваляў легальнымі сродкамі забяспечваць перавагу польскага насельніцтва пры выбарах у мясцовыя органы самакіравання. Галоўнай умовай пажаданага функцыянавання канструяванай істэмы, яе важнейшым ланцюгом стала дзяржаўная адміністрацыя - у асобе ваяводаў і старастаў.

Літаратура

1. Dekret z 28 listopada 1918 r. o utworzeniu Rad gminnych na obszarze b. Krolestwa Kongresowego, poc. 14 // Dziennik Urz[^]dowy MSW. - № 2.
2. Przepisy wykonawcze z 5 grudnia 1918 r. do Dekretu o utworzeniu Rad Gminnych, poc. 24 // Dziennik Urz[^]dowy MSW. - № 2.
3. Dekret z dn. 4 lutego 1919 o tymczasowej ordnacji powiatowej dla obszarow Polski bylego zaboru roszyjskiego, poz.141 // Dziennik Panstwowy RP. - № 13.
4. Rozporz[^]dzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich z 25 czerwca 1919 r. o tymczasowej ordnacji wyborczej do zebran i rad gminnych, poc. 45 // Dziennik Urz[^]dowy Zarz[^]du Cywilnego Ziem Wschodnich - 1919 r - № 7.
5. Rozporz[^]dzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich z 26 wrzesnia 1919 r. o samorz[^]dzie gminnym, poc. 215 // Dziennik Urz[^]dowy Zarz[^]du Cywilnego Ziem Wschodnich. - 1919 r. - № 21.

6. Rozporz[^]dzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich z 26 wrzesnia 1919 r. ustanowi[^]cy regulamin wyborow do zarz[^]dow gminnych, poc. 217 // Dziennik Urz[^]adowy Zarz[^]du Cywilnego Ziem Wschodnich - 1919 r. - № 21.

ТРАНСФОРМАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА: ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ЛИБО СУЩНОСТНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ

Н. А. Антанович

*Белорусский государственный
университет*

Становление суверенного государства связано с кристаллизацией национальных интересов. Формирование национальных интересов государств «старой Европы» проходило в рамках *государственно-центристской* модели, когда суверенитет стал атрибутом государства, а не монарха. Осознание национальных интересов - сложная эволюция как правящих элит, так и всего общества. Именно поиском приоритетов в политической стратегии общественного развития ознаменовался период независимости Беларуси. Процессы государственного строительства в Беларуси были связаны с осознанием национально-государственных интересов и формированием политической элиты государственнического типа, ориентированной на защиту национальных интересов.

Национальное самоопределение Беларуси связано с *государственным* определением белорусского народа в гораздо большей степени с гражданско-правовыми и политическими отношениями, нежели с этническими. Этническая основа государственного строительства использовалась на ранних стадиях становления наций. В условиях мозаичного индустриально-постиндустриально-информационного общества эта основа уступает место гражданской. Прерывистость исторического развития и специфика белорусской идентичности оказывают существенное воздействие на процессы современного национально-государственного строительства. Проблема политико-культурной самоидентификации белорусов связана со сложностью исторического пути, прерывистостью исторической и культурной традиции. Политико-культурная идентификация белорусов имеет пограничный характер. Национальное самосознание белорусов оформилось во второй половине XIX - на-